

עוד על צום נשים מעוברות ביום הכיפורים

פתיחה

המחקר ב'סורוקה' וטענת הרב צוריאל

ניתוח המחקר ב'סורוקה'

סיכום

תגובת הרב משה צוריאל

פתיחה

הגמרא במסכת פסחים (נד, ב) אומרת: "דרש רבא: עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו', כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים". וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (אורח חיים סי' תריז סע' א).

כל זה כשהיריון נמשך באופן תקין ובריא, אולם כאשר קיים חשש שהצום יגרום לסיכון של האם או של העובר האשה פטורה מהצום, כאשר אם הדבר אפשרי עדיף שתשתה פחות פחות מכשיעור. כך מתבאר מהמשנה והגמרא ביומא (פב א), וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (שם סע' ב) ובנושאי כליו². וכך מקובל גם עכשיו אצל מורי ההוראה להורות לנשים בהריון שאין בו סיכון מיוחד לצום כרגיל, תוך הדרכות להכנה מתאימה לצום, הקפדה על מנוחה במקום קריר במהלך הצום, והנחיות לשים לב למצבים חריגים. כאשר מדובר בהריון עם סיכון מיוחד, ההנחיה תשתנה בהתאם למצב, על פי הדרכת רופא המודע לחשיבות הצום³.

אמנם מעט פוסקים ומורי הוראה מורים, עקב החשש להפלה או ללידה מוקדמת, לכל הנשים בהיריון החל משבוע מסוים לשתות לשיעורים, בטענה ש'השתנו הטבעים' ונשים בימינו חלושות יותר מאשר בזמן חז"ל⁴; אולם הדעה המקובלת

1 הכוונה לתשעה באב.

2 ע' בראשונים על הגמ' שם, שדנו האם ההיתר הוא משום חשש סכנת האם בהפלה או מחשש סכנה לעובר. למעשה לדעת רוב הפוסקים יש להאכיל את המעוברת גם כשהחשש הוא רק לעובר עצמו.

3 במהלך השנים התייעצנו במכון פוע"ה עם עשרות רופאי ורופאות נשים יראי שמים על מנת לקבל כללים מהם המקרים בהם יש סיכון מיוחד שאינו מאפשר לצום.

4 הרב ישראל יעקב פֿישר, דבריו הובאו בהסכמתו לספר פני ברוך - ביקור חולים, הערה יב; וכן העיד בספר רפואה, מציאות והלכה, סימן ה, פרק ב, הערה 14 (וקודם לכן באסיא נז-נח, כסלו תשנ"ז, עמ' 56-58); שו"ת שיח נחום (סימן לו).

להלכה, המגובה גם על ידי רופאי נשים יראי שמים, היא שאם אין בעיה מיוחדת צריכה האישה ההרה לצום⁵.

מחקרים שבדקו את השפעת הצומות על נשים מעוברות לא מצאו שקיימות השפעות שליליות על הנשים או הוולדות בעקבות הצום. אמנם במחקרים אחדים הוכח שהצום גורם להשראת לידה, כאשר נמצאת עליה מובהקת בשיעור הלידות ב-6 עד 24 שעות אחרי תום צום יום הכיפורים; אלא שכל הדיווחים הללו התייחסו ללידה במועד שאולי הוקדמה מעט, מצב שאין בו כדי לגרום נזק לילודת או לוולד⁶.

המחקר ב'סורוקה' וטענת הרב צוריאל

לפני שלוש שנים (בתאריך 10.9.14 למניינם) פרסם המרכז הרפואי סורוקה מאמר, שבו נטען שבבדיקה של לידות בין השנים תשמ"ט-תשע"ב התברר שצום יום הכיפורים מעלה כמעט פי שניים את הסיכון אצל אשה בהריון ללדת מוקדמת. במחקר נבדק היחס של הלידות המוקדמות מכלל הלידות ביום הכיפורים באותן שנים, מול יום אחר - כמה ימים קודם לכן, וכן את היחס בין הלידות המוקדמות אצל נשים יהודיות ונשים בדואיות, וכך הגיעו החוקרים למסקנה זו. לטענת עורכי המחקר, סביר להניח שאחוז הלידות המוקדמות אצל נשים שצמות ביום הכיפורים גדול אף יותר שכן כנראה לא כל הנשים היהודיות שהיו בהריון אכן צמו, וכן מפני שהמחקר לא בדק את כמות הלידות המוקדמות ביום שלאחר הצום.

על בסיס מחקר זה פרסם הרב משה צוריאל מאמר בשם 'צום נשים הרות ביום הכיפורים' (תחומין לז, תשע"ז, עמ' 71-81), ובו הביא את ממצאי המחקר כך:

"לידה מוקדמת היא אחד הסיבוכים הקשים בהריון. לידה מוקדמת נחשבת לידה לפני השבוע ה-37, והיא כוללת סיכוני פגות לתינוקות. בקרב הרופאים קיים חשש שהתייבשות וצום עלולים להוביל לצירי לידה מוקדמים, ולהגביר את הסיכון ללידה מוקדמת. לצורך כך נבדק צום יום הכיפורים לאורך תקופה של 23 שנה. מטרת המחקר הייתה לבחון את השפעתו של צום יום כיפור על התרחשות לידות מוקדמות בקרב נשים יהודיות בבית חולים סורוקה. במחקר נבחנו שיעורי הלידות המוקדמות,

5 שו"ת ציץ אליעזר, חלק יז, סימן כ, אות ד; שמירת שבת כהלכתה, פרק לט; חזון עובדיה, ימים נוראים, עמ' רפז סע' ה, ס"ק ה; הרב שלמה זלמן אויערבך, הרב יוסף שלום אלישיב והרב יהושע נויבירט, דבריהם הובאו בנשמת אברהם, אורח חיים, סימן תריז, ס"ק א, עמ' תשלג; דברי הרב אויערבך, הובאו גם בהליכות שלמה, מועדי השנה, פרק ו, א; הרב מרדכי אליהו והרב אביגדור נבנצל, דבריהם הובאו במקראי קודש יום הכיפורים (פרק ט הערה כז).

6 פרטים נוספים ומקורות למחקרים הובאו באנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ג, ערך 'הריון' עמ' 17, וכן בספר רפואה, מציאות והלכה, פרק ה סימן ב.

וכן נבחנו מאפייני היולדת מבחינה דמוגרפית ומבחינת גורמי הסיכון המיילדותיים. מידע אודות צום היולדת הוסק על סמך לאום היולדת, כאשר באופן גורף נשים יהודיות הוגדרו כצמות לעומת נשים בדואיות שאינן צמות ביום כיפור. בתקופת הזמן שנבדקה, במהלך יום כיפור, התרחשו 745 לידות, מתוכן 52.1% היו של נשים יהודיות, ו-47.9% היו של נשים בדואיות. מתוך כלל הלידות, 6.3% היו לידות מוקדמות. יולדות יהודיות נמצאו בסיכון גבוה משמעותית של פי שניים ללידה מוקדמת במהלך יום כיפור, בעוד ששבעה ימים לפני יום כיפור, לאום יהודי לא נמצא כלל כגורם סיכון ללידה מוקדמת. התוצאות נשארו מובהקות גם לאחר תיקנון למערפלים אפשריים, כמו הרגלים ולידה מוקדמת בעבר. פרופ' אייל שיינר מסביר: הגם שלקחנו מדגם שבו ללא ספק לא כל היולדות היהודיות צמו, עדיין נמצא סיכון של פי שניים ללידות מתחת לשבוע 37 ביום כיפור. ייתכן מאוד שאם היינו לוקחים רק נשים צמות הסיכון היה הרבה יותר גבוה. לפי המחקר שלנו, צום כדוגמת צום יום כיפור הינו גורם סיכון משמעותי ובלתי תלוי ללידה מוקדמת".

בעקבות מחקר זה קבע הרב צוריאל שאכן קיימת סכנה לאשה ההרה לצום ביום כיפור. הרב צוריאל אמנם נזהר, ובמסקנתו מאמרו לא קרא באופן גורף לכל אשה בהריון לשתות לשיעורים, אדרבה לדבריו "אין לסמוך על הרב פישר" כהיתר גורף שכל אשה שהיא הרה לא תצום ביום כפור", אולם הוא הביא מקרים רבים שלדעתו אפשר להקל בהם, ביניהם רבים שלא מקובל אצל רוב מורי ההוראה להתיר לנשים הרות במצב זה לשתות ביום כיפור.

ניתוח המחקר ב'סורוקה'

לבקשתי מסר לי בטובו הרב צוריאל את המאמר שמסכם את המחקר⁷. עיון מדוקדק בממצאיו מעלה פקפוק בתזה המרכזית של המאמר, שצום בהריון מהווה גורם מובהק לחשש ללידה מוקדמת, זאת מהטעמים הבאים:

א. המחקר בסורוקה עסק באופן כללי בלידות מוקדמות ביום הכיפורים ובסיבות להן, כך למשל, לפי הנתונים במאמר, כרבע מהלידות המוקדמות ביום הכיפורים היו של נשים עם היסטוריה מילדותית של לידה מוקדמת, נשים שלאור העבר המיילדותי שלהן אף פוסק העוסק בתחום לא יעלה על הדעת להורות להן לצום. עוד דוגמא היא העליה בסיכון לנשים שהעובר שלהן סובל מ-IUGR (פיגור בגדילה תוך רחמית),

7 ראה לעיל, הערה 4.

8 Natalie Shalit, Roy Shalit & Eyal Sheiner (2015) 'The effect of a 25-hour fast during the Day of Atonement on preterm delivery', The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 28:12, 1410-1413

שבוודאי שאסור להן לצום צום מלא ביום הכיפורים.

הנתון החסר במאמר, שהוא הנתון המרכזי שצריך היה להינתן ע"י החוקרים (וכאמור הוא לא נמסר), הוא כמות הלידות המוקדמות של נשים שאינן מוגדרות כהריון בסיכון ביום הכיפורים, מול לידות מוקדמות ביום אחר. כל נתון אחר אינו רלוונטי למבוקש. לחילופין היה אפשר לבדוק את יחס הלידות ביום הכיפורים של נשים יהודיות מול בדואיות, בפילוח של סיכון גבוה מול סיכון נמוך.

אמנם מהנתונים במאמר עולה שאחוז הלידות המוקדמות ביום הכיפורים כתוצאה מהפלות קודמות ו-IUGR, דומה לאותם אחוזים ביום אחר, אולם אדרבה, נתונים אלו סותרים את התזה המרכזית שבמאמר, שכן אם צום בהריון אמור היה להוות גורם סיכון ללידה מוקדמת - היינו צריכים למצוא ביום הכיפורים אחוז גבוה יותר של נשים שילדו לידה מוקדמת ללא גורמי סיכון, ואז ניתן היה להסיק שהלידה המוקדמת קרתה אך ורק עקב הצום.

ב. עורכי המחקר, שהיו מודעים למגבלה שהם אינם יודעים כמה מכלל הנשים צמו, פתרו את הבעיה בכך שחילקו בין נשים בדואיות ליהודיות, והניחו שכיוון שהאוכלוסייה היהודית בבאר שבע היא מסורתית ברובה, ממילא רוב הנשים היהודיות צמות. אולם כאן יש גם נקודת תורפה - לא מדובר באוכלוסייה דתית קלאסית, כמו למשל בבני ברק, שבה האשה שואלת רב לפני הצום אם מותר לה לצום, וככלל יש לה מודעות שכשם שחובה לצום כשצריך - כך אסור לצום כשהמצב הרפואי אינו מאפשר זאת. סביר להניח אם כן שחלק מהנשים שילדו מוקדם בסורוקה הן נשים כאלו שאסור היה להן לצום, ובכל זאת בחרו לצום.

ג. מעבר לכך, אחת ההנחיות המקובלות לנשים בהריון לקראת יום כיפור הוא שהצום חשוב יותר מתפילה, ובוודאי מתפילה בציבור. נשים שמקפידות על הנחייה זו לא יסכנו את עצמן אם תצומנה. אבל הרבה נשים מסורתיות בוחרות גם לצום וגם ללכת להתפלל בבית הכנסת חלק ניכר משעות היום, וגם עובדה זו יכולה לעוות את מסקנות המחקר בסורוקה.

ד. המחקר נעשה על מדגם קטן מאוד יחסית, שלא ברור שניתן להסיק ממנו מסקנות. מדובר במדגם המתפרס על פני 24 שנים, שבמהלכו ילדו 29 נשים יהודיות לידה מוקדמת ביום הכיפורים. כלומר ממוצע של קצת יותר מלידה מוקדמת אחת לשנה (כששוב, אחוז גבוה מתוכן הוא של הריון בסיכון, וגם נשים שהן בהריון שלא בסיכון יולדות לפעמים לידה מוקדמת בלי קשר ליום הכיפורים).

ה. המחקר לא חילק בין לידה מוקדמת מאוד (לפני שבוע 32) ללידה מוקדמת. אכן, לא רצוי להגיע ללידה מוקדמת גם בשבוע 37, אבל הסיכון בלידה כזו הוא מזערי ביותר. אם למשל ניתוח של הנתונים יעלה שלא היו נשים בהריון בסיכון נמוך שילדו

בצום לפני שבוע 32, הרי שקשה יהיה לדבר כאן על תוספת סיכון ממשית.

ו. על פי המחקרים שהיו ידועים עד היום, וכפי שנכתב לעיל במבוא, צום אכן אמור לגרום להקדמת לידה שהגיע זמנה ממילא, כלומר במקום ללדת ב"ב-י"ג תשרי תהיה לידה ב"י-א תשרי. לכן גם במקרים שהייתה לידה מוקדמת ייתכן שהאשה הייתה מגיעה בכל מקרה ללידה, אלא שהיא הוקדמה ביום-יומיים. היה צריך לבדוק האם בחודש תשרי כולו קיימת שכיחות של לידות מוקדמות יותר מאשר בחודשים אחרים, ולא מספיק היה לבדוק יום ספציפי.

ז. הנתון המרכזי שמעלה פקפוק בתוצאות וניתוח המחקר בסורוקה נוגע לשיעור הלידות המוקדמות ביום הכיפורים ביחס לשיעור הלידות המוקדמות באופן כללי. המחקר האמור לא גילה לנו מהו שיעור הלידות המוקדמות באופן כללי בסורוקה, אולם נתונים ארציים של שיעור הלידות המוקדמות (לפני שבוע 37) מכלל הלידות בארץ בשנים 2000-2015 מלמדים על 7.19% מכלל הלידות שהתרחשו לפני שבוע 37. נתון זה מושפע גם מירידה בשיעור הלידות המוקדמות בשנים האחרונות, כך שבשנים החופפות למחקר בסורוקה (עד 2011) שיעור הלידות המוקדמות היה גבוה אף יותר⁹. זאת לעומת 6.3% מכלל הלידות בסורוקה ביום הכיפורים שהיו לידות מוקדמות. גם אם ניקח בחשבון רק את שיעור הלידות המוקדמות מכלל הלידות ביום הכיפורים אצל יולדות יהודיות באותו מחקר נגיע ל-7.5%, שיעור דומה לשיעור הלידות המוקדמות הארצי במשך כל השנה.

ח. גם אם ננתח את הנתונים המופיעים במחקר עצמו, נמצא שלא כצעתה. על פי הנתונים שיעור הלידות המוקדמות ביום הכיפורים של נשים יהודיות הוא אמנם 7.5% לעומת 5% בלבד בקרב הנשים הבדואיות. כמו כן, נתוני ההשוואה ליום אחר באותו חודש העלו שאחוז הלידות המוקדמות בקרב נשים יהודיות ביום אקראי שאינו יום הכיפורים הוא 6% בלבד, ולכאורה גם השוואה כזו מלמדת על עליית הסיכון ביום הכיפורים, אולם באותו יום אקראי היה אחוז הלידות המוקדמות אצל נשים בדואיות מכלל הלידות 7.4%. כלומר השוני בלידות מוקדמות על פי אותו מחקר אצל נשים בדואיות בין יום אקראי ליום הכיפורים היה גדול משמעותית מאשר אצל נשים יהודיות. האם נאמר שעיצומו של יום גורם לכך שאצל נשים בדואיות יש פחות לידות מוקדמות מאשר ביום רגיל? אלא מה, יש לתלות זאת במדגם הקטן-יחסית ובטווח הטעות הסטטיסטית, ואם כן כל שכן שלא ניתן להביא ראיה מהעלייה הקטנה (שאולי אינה עליה כלל כפי שהוכח בסעיף הקודם) שנצפתה בלידות מוקדמות אצל

9 הנתונים המלאים מופיעים בקישור: <http://mednet.co.il/wp-content/uploads/2016/11/%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%A0%D7%9C%D7%93%D7%95%D7%97-%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%A0%D7%9C%D7%93%D7%95%D7%97-%D7%A4%D7%A8%D7%A6%D7%99.pdf>

נשים יהודיות ביום הכיפורים. אדרבה, אם היינו מקבלים את הנתון שקיבלנו אצל נשים בדואיות באותו יום אקראי אחר שנבחר, לא היינו מוצאים שום הבדל באחוזים בין נשים יהודיות לנשים בדואיות.

סיכום

מסקנות המחקר האמור ב'סורוקה' עדיין אינן מספיקות על מנת לשנות על פיהן את ההלכה הברורה, שכאשר מדובר בהיריון תקין, ללא גורמי סיכון, והאישה מתכוננת היטב לצום, ובמהלכו שווה במנוחה ומרגישה בגדר הסביר - עליה לצום, כפי שנפסק בש"ס ובשולחן ערוך, וכפי שמורים רוב ככל פוסקי ההלכה על פי חוות דעתם של רופאי נשים יראי שמיים רבים¹⁰.

תגובה: הרב משה צוריאל

במיומנות רבה ערך הרב אריה כץ שליט"א מאמר ביקורת נגד המסקנות של צוות החוקרים בבית חולים סורוקה. ואע"פ שטען כי במחקר מדובר רק על 29 מקרי אסון הפרופים על תקופה של 23 שנים, אני סבור כי גם מיעוט דמיוטא הנ"ל של אסון לעובר [וגם להורים] יש למנוע, כל עוד דרכי ההלכה מרשים זאת¹¹.

במאמרי ב'תחומין' (עמ' 77) ציינתי לדברי שו"ת חכם צבי (תשובה פו, לפני ד"ה ובמרדכי פרק כל שעה) כי איסור חצי שיעור הוא מדאורייתא רק כשעושה מעשה להחשיב אותו חצי שיעור, אבל אם אינו עושה מעשה לא אמרינן חזי לאצטרופי [וכאן אדרבה, האוכל ביו"כ מקפיד דוקא להפריד בין האכילות]. בעקבות דבריו אלו הביא הרב עובדיה יוסף ("חזון עובדיה" על ימים נוראים, עמ' דש) את דברי

10 אמנם יש להמשיך ולברר את הנושא, ולערוך מחקר נוסף מתוקן מהליקויים עליהם הצבעתי בניתוח המחקר.

11 תגובת הרב אריה כץ: הגדרת המקרים שבהם הייתה לידה מוקדמת כ"מקרי אסון" אינה מדויקת. דובר שם על לידה מוקדמת לפני שבוע 37, כאשר בימינו גם לידות מוקדמות הרבה יותר, לאחר שבוע 32, מסתיימות ברוב גדול של המקרים ללא כל בעיות משמעותיות לטווח הארוך, ובוודאי שאינן "מקרי אסון", ומהנתונים שבמחקר לא ידוע האם וכמה לידות מוקדמות אירעו ביום הכיפורים קודם שבוע 32. אולם מעבר לכך, הדגש ששמתי על מיעוט הלידות המוקדמות לאורך השנים מבחינה מספרית אין מטרתו לומר שכמות מעטה אינה בעייתית, אלא לחזק את העולה מסוף דבריי שם, שכל הנראה אין מדובר כלל בעלייה בכמות הלידות המוקדמות ביום הכיפורים (שהרי הנתון זהה מבחינה סטטיסטית לאחוז הלידות המוקדמות מכלל הלידות בישראל באותן שנים), אלא בשינוי שהוא בגדר סטיה סטטיסטית מקובלת (שהרי השינוי אצל נשים בדואיות לכיוון ההפוך מיום הביקורת שנבחר הוא גדול עוד יותר מהשיעור אצל נשים יהודיות, ולזה בוודאי אין קשר לצום), שאפשר לתלות בכמות הקטנה של יולדות שיש במדגם.

שו"ת רב"ז (הרב בצלאל זאב שפרן) המתיר אכילה כזו גם לחולה שאין בו סכנה. וכן ציין לדברי החינוך (מצוה שיג) המתיר כנ"ל¹². אמנם יטען הטוען, ודאי שלא כולם מסכימים לדעה שזה רק דרבנן? בזה אני סומך על דברי הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק חמישי, יו"ד סי' ז עמ' קעג) כי כאשר פוסק אחד סבור שדין מסוים הוא דאורייתא, ופוסק אחר סבור שהוא מדרבנן, נקטינן שזה ספק מדרבנן. [עכ"ד]. וכך אחז למעשה רש"ז אויערבך, בענין ההסתמכות על היתר מכירה בשביעית (מנחת שלמה, ח"א סי' מד עמ' רלא) למרות שידע הגאון כי הנצי"ב וערוה"ש ואחרים סבורים כי שמיטה בזמן הזה מדאורייתא¹³. החליט להתייחס למחלוקת בין חכמים כאל ספק דרבנן¹⁴. וידוע לכולם שבספק דרבנן שיש מחלוקת בין הפוסקים, נקטינן לקולא (ע"ז ז, א, רמב"ם ממרים סוף פרק ראשון). ולכן, כיון שהגאון הרב ישראל יעקב פיישר היה נודע כאחד מגדולי ההוראה בימינו (כפי שמעידים עליו עשרה כרכי שו"ת 'אבן ישראל' שלו) ודאי שאפשר לסמוך על דעתו בשעת צורך גדול, כאשר לענינו יש כאן "רק" איסור דרבנן. [יש לצרף לזה שאין בימינו דין המחייב לנהוג דוקא ע"פ רוב הפוסקים, כיון שאין כאן "רובא דאיתא קמן" כמו בסנהדרין (בית יוסף, חו"מ סוף סי' יג בשם רשב"א). וכן כתב חזון איש (יו"ד עמ' קפא סוף טור ד). ולכן אין לבטל בקלות את הדרכת הרב פיישר גם אם דעתו דעת מיעוט¹⁵]. במאמרי ב'תחומין' החמרתי שאין לכל הנשים המעוברות להשתמש בהיתרו של הרב פיישר, אבל במקום שיש חשש הפלה ודאי ראוי לסמוך עליו¹⁶. ועוד אני מוסיף, גם אם בחלק מהלידות מדובר רק בהקדמת לידה שבין כה הגיע זמנה, אמר לי רופא מומחה ובכיר מבית חולים "שערי

12 תגובת רא"כ: למעשה, רוב גדול של הפוסקים חולקים על החכם צבי, ואף לשיטת החכם צבי אין הכרח לקבל את פרשנותו של הרב"ז שמי שאוכל עקב מחלתו אינו נחשב כמחשיב את החצי שיעור, אדרבה, הוא מחשיבו שהרי אוכל לשם חיזוקו. ומדברי החינוך עצמם אין ראייה, כפי שכתבו כבר פוסקים רבים (ביניהם המנ"ח שם והגהות צבא רב על החינוך, ובשדי חמד מערכת יום הכיפורים סי' ג אות יג), שכונתו למי שכרגע אין בו סכנה אבל אם לא יאכל יש לחשוש שיגיע לידי חולי שיש בו סכנה. וראה שדי חמד שם, שהביא אחרונים רבים שכתבו בפשיטות לאסור חצי שיעור לחולה שאין בו סכנה, באופן שהמתירים הם דעת יחיד ממש.

13 תגובת רא"כ: אין כאן מקום להאריך בזה, אבל כידוע הנצי"ב וערוך השולחן הסתמכו על גירסא מוטעית ברמב"ם, ואין ספק היום שעל פי הגירסא הנכונה דעת הרמב"ם ששמיטה בזמן הזה דרבנן.

14 תגובת רא"כ: כאמור אין כאן מחלוקת שקולה, אלא דברי רובא דרובא של הפוסקים כנגד מיעוט הפוסקים, ובכגון זה הולכים אחר הרוב.

15 תגובת רא"כ: ייתכן שהרב פיישר זצ"ל לא פסק את פסקו החרגי אלא לאנשי מקומו ושעתו, על פי המציאות שהייתה קיימת בציבור הירושלמי שהיה נשמע לפסקיו. ואכמ"ל.

16 תגובת רא"כ: במקום כזה אין כלל ספק, אולם אין מדובר בפסק כללי אלא בצורך בהוראה פרטנית שתלויה במצבה הרפואי של המעוברת, ובכך אין כל חידוש.

צדק", כי בכל לידה מוקדמת יש בכל זאת נזק אפשרי לריאות הילד, לאברי ראייה ושמיעה, פיגור שכלי ועוד¹⁷. ולפעמים הולד נושא פגמים אלו כל חייו. ולכן ודאי יש להחמיר ולאכול אפילו בחשש ברמה של מיעוטא דמיעוטא.

לדעתי דברי הרב אריה כץ מטילים ספק במסקנות הסטטיסטיות של החוקרים מבית החולים סורוקה, אבל לא נגעו ולא פגעו בשאר ההסתמכויות להיתרא שיש במאמרי (עמ' 74-79). לכן במקומי אני עומד, שיש לסמוך על ההיתר שפרסמת¹⁸.

17 תגובת רא"כ: חשש ממשי לכך קיים בעיקר בלידות מוקדמות מאוד וכן"ל.

18 תגובת רא"כ: ממכלול הנתונים העובדתיים וההלכתיים שהובאו במאמר הרב צוראל שליט"א ובתגובתו לא נראה לענ"ד שיש מקום לשנות את הפסיקה המקובלת בעניין צום נשים מעוברות ביום הכיפורים, כאמור בראשית דבריי לעיל: על נשים בהריון שאין בו סיכון מיוחד לצום כרגיל, תוך הדרכות להכנה מתאימה לצום, הקפדה על מנוחה במקום קרי במהלך הצום, והנחיות לשים לב למצבים חריגים.

הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו

הגיליון מוקדש לזכרו של
ר' אליעזר ב"ר אברהם יואל רפפורט ז"ל

איש אשכולות, עניו וישר דרך

"שייף עייל שייף נפיק"

ת"ח אשר עשה תורתו קבע

ולא החזיק טיבותא לנפשיה

נולד בגרמניה במחנה עקורים ליד מינכן בי"ז בטבת תש"ז.

נלב"ע בכ"ד מנחם אב תשע"ז

תנצב"ה

תנחומינו לבנו ר' בנצי רפפורט נר"ו

היועץ החינוכי של הישיבה התיכונית שעלבים

